

Kockázatkezelés és biztosítás³

*Vértesy László PhD egyetemi adjunktus⁴
Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar*

ABSZTRAKT A tanulmány a kockázatokat és a kockázatkezelést általánosságban, átfogóan értelmezi, elemzi a biztosítási termékekben. A rövid fogalom-meghatározásokat követően kapcsolódnak össze a címben megfogalmazott kifejezések. A biztosítási termékekben, üzletszabályzatokban alkalmazott szubjektív és objektív kockázatok kezelési módszereinek feldolgozása a mindennapi nemzetközi és hazai üzleti gyakorlatból egyaránt indul ki. A világ gazdasági eseményei újraaktualizálták, -értelmezték ezt az összetett témakört a pénzügyi szektor valamennyi szegmensében. Ennek eredményeként egyrészt a kockázatkezelési megoldások keverednek, szektorközzé válnak; másrészt a jogtudományi és közgazdaságtani kategóriák egybeforrnak, szintézisük eredményei a biztosítási szerződések és a mögöttes joganyag rendelkezésiben jelentkeznek. A kockázatkezelési kultúra és kockázatkezelési rendszer megfelelő kidolgozása mára európai uniós követelmény is.

KULCSSZAVAK: kockázat, kockázatkezelés, biztosítás, kármegosztás

Bevezetés

A globális pénzügyi világ aktuális és közelmúlt folyamatai ismét a kockázatokra és azok kezelésére vonta a gazdasági élet figyelmét, a fogalmak reneszánszukat élik, felértékelődtek, a kockázatminősítő nemzetközi vállalatok szinte hatóságként működnek. A kockázatkezelés modern változatai a tőkepiaci eszközökben is megjelentek. A modern biztosítási kultúra a pénzügyi szektor valamennyi mechanizmusát igyekszik adaptálni. A pénzügyi és jogi innovációk eredményeként az szerződési jogviszonyok szövevényesek, az alapügylet és a biztosítás, a szerződési feltételek szorosan kapcsolódnak egymáshoz, egységes kötelmi rendszert alkotva. A tanulmány így ezeket elemzi, értékeli közgazdasági és jogi szempontból egyaránt.

Kockázat és kockázatkezelés

A kockázat (risk) meghatározására számos definíció született, amelyekben közös elem egyrészt az eltérés lehetősége a tervezetthez vagy elvárthoz képest, illetve a

3 A tanulmány a TÁMOP - 4.2.2. B - 10/1 - 2010 - 0018. számú projekt keretében valósult meg

4 laszlo.vertesy@gmail.com

bizonytalanság, valószínűség (Hornai 2010). Ez utóbbiakhoz kapcsolódik a kockázat-matematika, a valószínűség-számítás, és a statisztika. Mivel a tanulmány a biztosítási, tágabb értelemben a gazdasági szektorban jelentkező kockázatokat tárgyalja, szükséges a fogalmat a pénzben kifejezhető, értékkel bíró valószínű vagy véletlen, kedvezőtlen eseményekre, eredményekre, károokra szűkíteni. A valószínűség azt jelenti, hogy sosem tudjuk teljes bizonyossággal megjövendölni a kárt okozó esemény bekövetkezését. A lehetséges kár, a kockázattal értéke (VaR)⁵ többnyire pontosan meghatározható attól függően, hogy az adott lehetséges esemény pontosan milyen (feltételezett) körülmények között következik be. Egy másik megközelítésben a kockázat az az eltérés, amely a kárveszély bekövetkezése és a bekövetkezés matematikai valószínűsége között mutatkozik.

A pénzügyi szektor működésének sikeressége a kockázatok helyes kiszámításától és rendszeres megosztásától, egyszerűbben, azok kezelésétől függ (Schack 1929). A kockázat lehet véletlenszerű esemény, hiányos ismeret vagy információ. Gyakori megkülönböztetés i) az objektív, külső kockázat, amely az ügyfél személyétől független; és ii) a szubjektív, belső kockázat, amely az ügyfél személyében rejlik, felmérése, kezelése nehezebb, mivel kevesebb információ áll rendelkezésre. A szubjektív kockázatok kezelésével a 3. pont foglalkozik. Az alábbi *objektív kockázat*-típusok a legelterjedtebbek:⁶

- i. az *eredendő, elemi kockázatok* közé soroljuk a tűz, árvíz, jég, földrengés vagy egyéb elemi csapások, illetve balesetek, egyéb károsító véletlen események (pl. háború) következményeit, amelyek hatással lehetnek a kívánt tevékenység elvégzésének képességére.
- ii. a *jogi és szabályozási kockázat* abból adódik, hogy jelen és/vagy jövőbeli jogszabályok és egyéb szabályok (változásai) korlátozhatják a kívánt tevékenység terjedelmét.
- iii. az *országkockázat (sovereign risk)* az államok működéséből, politikai és gazdasági helyzetéből ered.⁷ A nemzetközi hitelezés szempontjából

5 A szakirodalomban használt rövidítés; kockázattal érték – Value at Risk. A VaR mellett szokásos kockázati mutatók: CaR (Capital at Risk): kockázattal tőke; EaR (Earnings at Risk): kockázattal osztalék; PaR (Profit at Risk): kockázattal nyereség; CfaR (Cashflow at Risk) : kockázattal folyó fizetési mérleg

6 Kiegészítve a Price Waterhouse: A hitelkockázat kezelése. (ford. Hajós-Tóth) Panem Kft. 1993. 47. o. és Horinka – Luttenberger: Biztosításelmélet és üzemgazdaságtan. Perfekt, 2005. 27. o. és Ébly Györgyné: A biztosítás közgazdasági alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985. 11. o.

7 A bankszektorkorban az országkockázat további két részre bontható: a külföldi ügyfél hitelkockázatából és az átutalási kockázatból (visszafizetés). Jelentősége az 1973-as olajválságot követő években került előtérbe. in Petrik Ferenc – szerk. Bankjog CD 2008. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. Érdekes, hogy korábban az országkockázatra külön PM rendelet vonatkozott: előbb a 25/1998 majd a 16/2001 PM rendelet. Bővebben in Penn, G. A. – Shea, A. M. – Arora, A.: The Law & Practice of International Banking. Sweet & Maxwell, London, 1987. Chapter 3. Sovereign Risk

- ugyanis fontos, hogy az ügyfél olyan környezetben legyen, ahol képes és lehetsége is van a szerződést teljesíteni. Az országgkockázat ellensúlyozása jórészt állami feladat, Magyarországon a Magyar Exporthitel Biztosító (MEHIB) vállal ebben oroszlánrészt.
- iv. az *ágazati kockázat* az egyes gazdasági tevékenységeket osztályozza. Itt különösen fontos a diverzifikáció, nehogy túlzottan ki legyen szolgáltatva a pénzügyi szereplő az egyes szegmenseknek (Botos et al 2003). Bizonyos ágazatok hosszabb időszakon keresztül az átlagos nyereségmenterülés fölött lehetnek, míg mások ezt sem tudják elérni, ezért a jövőben várható (pl. versenybeli, technológiai) változásokra is figyelemmel kell lenni.
 - v. a *valutakockázat* az árfolyamok ingadozásából adódik, a kétes megítélésű, rossz, bizonytalan gazdasági, politikai helyzetben lévő országok pénzügyi mezei óvatosan kezelendők.
 - vi. a *lejárat* kockázat időbeli összhangot teremt a be- és kifizetések között; likviditási és szolvens okokból a prudens működésnek való megfelelésnél játszik szerepet.
 - vii. a *biztosíték- vagy fedezetkockázat*, az ezekben rejlő veszélyeket méri különösen a bank és befektetési szektorban, így itt is találkozunk korlátozásokkal, továbbá csökkenteni kell a túlzott koncentrációt, pl. a sok (ingatlan)jelzőlog túlságosan kiteszi a pénzügyi szereplőt az ingatlanpiaci változásoknak.

A kockázatokkal kapcsolatban vizsgált egyéb társadalmi jelenségek általában a katasztrófavédelem, környezetvédelem, egészségvédelem, munkavédelem, kriminalisztika, politika stb., amelyek jogi szabályozása tárgyalja a kockázatok konkrét fajtáit.

A kockázatkezelés (*risk management*) a kockázatok tudatos ismeretére és aktív kontrolljára vonatkozó szisztematikus megközelítés annak érdekében, hogy a vállalat működése illetve a vállalkozás megvalósulása az üzleti célok, valamint a tulajdonosok és érintettek elvárásainak megfelelően zavartalanul történjen. Fontos megjegyezni, hogy a kockázatkezelés nem azonos azzal, hogy leírjuk, mit tegyünk, ha esetleg bekövetkezik. Célja nem szükségszerűen a kockázatok számának csökkentése vagy elkerülése, hanem minél magasabb szintű kockázati tudatosság elérésével és fenntartásával lehetséges hatásainak minimalizálása, az üzleti döntések eredményének optimalizálása (Hornai 2010). Leggyakoribb módszere a diverzifikálás. A kockázatkezelés egymástól elkülöníthető, de folyamatba szervezett lépésekből áll. A folyamatbaszervezés és a rendszeres, ismétlődő végrehajtás jelenti legnagyobb értékét, mivel egy-egy konkrét üzleti döntés meghozatalánál vagy kereskedelmi megállapodás, projekt, stb. elindításánál a legnagyobb felkészültséggel

sem mérhető föl az összes kockázat (de ha mégis, azok valószínűsége és potenciális hatása folyamatosan változik).

A folyamat lépései a következők (PM 2005:3):

- i. a *meghatározás – felmérés*: a kockázatok, kritériumok, limitek megállapítása és jelentőségük szerinti sorba állítása annak alapján, hogy mekkora az egyes kockázatok bekövetkezési valószínűsége, és azok milyen hatással lehetnek, ha felmerülnek.
- ii. az *azonosítás és keretek meghatározása*: annak megállapítása, hogy melyek a vállalkozás célkitűzéseit veszélyeztető (főbb) kockázatok, de a látszólag teljesen elhanyagolható vagy majdnem kizárható valószínűségű kockázattal is számolni kell.
- iii. az *elemzés – értékelés*: minden felsorolt kockázat valószínűségét és hatását meg kell határozni a befolyásoló tényezőkkel együtt. A kockázatok elemzése az alkalmazható információk függvényében kvalitatív és kvantitatív módszerek kombinációjából állhat.
- iv. az *értékelés – elfogadható kockázati szint*: a kockázatok a prioritásuk szerint sorba rendezhetők, összehasonlítva a kockázati értékeket a belső szabályok szerint megállapított limitekkel. Az értékelés választ ad, hogy megfelelő-e a védettség az egyes kockázatok ellen, valamint milyen erőforrások szükségesek a védettség elérésére.⁸
- v. a *lehetséges reakciók – kockázatkezelés*: az alapvető kockázatkezelési stratégiák: a) kockázat átadása, megosztása (diverzifikáció), áthárítása (pl. biztosítás révén); b) kockázat elviselése c) kockázat kezelése d) megelőzés vagy kockázatos tevékenység befejezése e) a kockázat előfordulási valószínűségének és/vagy hatásnak csökkentése.
- vi. az *ellenőrzés és felülvizsgálat, folyamatos felelősség*: a kockázatok kezelési döntések rendszeres – a termék és a kockázatok karaktereitől függő gyakoriságú – felülvizsgálata a vezetési, igazgatási folyamat része.

Ezek közül a legizgalmasabb pont az elemzés-értékelés módszerei. Elterjedt *kvalitatív megközelítés a valószínűség–hatás–prioritás mátrix*, amelynek szubjektivitása szükségszerűen magas. A *kvantitatív* elemzési módszer ezt csökkenti és pontosabb kockázati értékeket eredményez; a kockázati értékek modellezése számszerű gyakoriságok vagy valószínűségek, ill. lehetséges vagy tényleges eset-és/vagy idősorok alapulvételével történik. Ennek minőségét a felhasznált adatok megbízhatósága befolyásolja. Gyakori módszer a legfontosabb üzleti mutatók érzékenység-elemzése (*sensitivity analysis*) vagy szcenárió-elemzés (*scenario analysis*),

8 A limiten belüli vagy alacsony értékű kockázatok, illetve a kockázat értéke és kezelésének költségeinek közelsége esetén racionális döntés lehet a „tudomásulvétel” különösebb intézkedés nélkül, folyamatos értékelés mellett.

amellyel egy konkrét ügylet üzleti eredményének, jelenértékének (VaR, NPV) változása modellezhető a kiválasztott változók meghatározott mértékű módosításai-val. Az alkalmazott VaR modellt és feltételezéseket is rendszeresen ellenőrizni kell (*backtesting*), hiszen ezek is kockázati tényezők. A modellezés egyszerű, ha egy kiválasztott alacsony kockázati valószínűséghez rendel olyan kockázatot értéket, amely már bekövetkezett és várhatóan egyszer újra bekövetkező eseményhez kötődik. Általában ezek szimmetrikus, Poisson eloszlásúak. A szélsőséges piaci állapotok modellezése nehezebb, mivel ezeket súlyossági, aszimmetrikus, extrém eloszlások jellemzik (Homolya - Benedek 2007). Ennek egyik módszere a stressz teszt (*stress testing*) (Hilbers - Jones 2007), amely a kockázatnak kitett portfóliót olyan, korábban egyszer már ténylegesen bekövetkezett piaci körülmények közé helyezi, amelyek megismétlődését gyakorlatilag kizárjuk; vagy az előre elvárt vagy annál nagyobb terheléssel vagy csökkentett erőforrás rendelkezésre bocsátással teszteljük. Másik lehetőség az EVT (*extreme value theory*),⁹ amely olyan, ténylegesen még soha be nem következett piaci körülmények előfordulását modellezi, amelyek kockázati hatása ugyanakkor szélsőségesen magas lehet.

A szisztematikus és diverzifikált kockázatkezelés előnyei:¹⁰ i) reális kockázatvállalás, ii) az üzleti tervek teljesítésének növekvő biztonsága, iii) a költséges meglepetések elkerülése/megelőzése, iv) magasabb költséghatékonyság, v) az erőforrások hatékonyabb kihasználása, vi) a védettség növekedése, vii) megbízhatóbb stratégiai tervezés, viii) bővebb információkra alapozott döntéshozatal, ix) új üzleti lehetőségek, x) versenyelőny. Összességében tehát a vállalkozás üzleti értékének növekedése. Az előnyök mellett a kockázatok kezelése kötelezettség is. A pénzügyi szolgáltatókra vonatkozó hatályos jog szerint a kockázatok számításának a prudens működésnek való megfelelésnél is súlyozott szerepe van.

Biztosítás

A *biztosítás* a nagy számok törvénye (Bernoulli 1713) és a kockázatfelosztás módszerén alapuló pénzalapképzés a hozzájárulást fizető veszélyközösséget érintő jövőbeni esetleges, felmérhető és meghatározott szükséglet(ek) kielégítése céljából.

A biztosítás szó eredete a bízík igére vezethető vissza, amelynek sok származéka tanúsítja, hogy igen régi szavunk lehet, ezért finnugor származása valószínű, habár csak egy rokonnyelvi tanúja van, a *votják baz-* igető ('remél, bizakodik'). A második jelentés úgy kapcsolódik az elsőhöz, hogy akire fontos személyt, komoly

⁹ A módszerről bővebben in Haan, Laurens de – Ferreira, Ana: *Extreme value theory: an introduction*. Springer, 2006. 3. és 8. fejezet.

¹⁰ *A Risk Management Standard*. IRM – AIRMIC, 2002. 10. o. IRM (Institute of Risk Management), AIRMIC (Association of Insurance and Risk Managers) és *Management of risk: guidance for practitioners*. Office of Government Commerce GB, 2007. 58. o.

értéket rábízunk, abban bízunk, abban bizalmunk van. Ennek származéka a biztos szó; a t deverbális főnévképzővel egy ‘(valakiben meg)bizás’ értelmű bizt- tő jön létre, s ez kap -s melléknévképzőt. A biztosít és származékai a nyelvújítás korából valók (Tótfalusi 1993). Az idegen nyelvekben a következő kifejezésekkel találkozunk: insurance (angl.), Versicherung (ném.), assicurazione (ol.), seguros (sp.), assurance (fr.), försäkring (svéd), страхование (or.), eltérő pl. vakuutus (finn) és ασφαλιστικός (gr.) stb.

A *biztosítási tevékenység* – biztosítási szerződésen, jogszabályon vagy tagsági viszonyon alapuló – helytállási (*præstare*) kötelezettségvállalás, amelynek keretében a biztosító i) megszervezi a veszélyközösséget, ii) felméri a biztosítható kockázatokat, iii) megállapítja és beszedi a kockázatvállalás ésszerű ellenértékét (díját), iv) azokból meghatározott pénzalapot (tartalékokat) is képez, és v) a jogviszony időtartama alatt bekövetkezett biztosítási eseményeknél – kizáró ok hiányában – teljesíti a vállalt kötelezettségeket. Napjainkban ez kiegészül a prevenciótól a monitoringig számos területtel.

A veszélyközösség az azonos vagy hasonló kockázatoknak kitett személyek csoportja. A biztosítás pénzalap és meghatározott tartalékok képzését jelenti, amelynek a forrása a biztosítottak által pénzben fizetett díj, a biztosítási díj. A biztosítás módszere a kölcsönösségen alapuló kockázatfelosztás, a kollektív kockázatvállalás. A biztosítás nukleusza a *kockázat (risk)*, azaz a kockázat átvállalása, még pontosabban a kockázat kezelése (*risk management*).

A biztosítási – és tágabb értelemben véve a pénzügyi – szektor működésének sikeressége a kockázatok helyes kiszámításától és rendszeres megosztásától, vagyis azok kezelésétől függ (Schack 1929). A *kockázat* általában valamilyen előre nem látható veszély vagy veszteség esetleges bekövetkezése, illetve ennek tudatos vállalása. Nem tekinthető biztosításszakmailag kockázatnak az, ami bizonyosan bekövetkezik vagy biztosan nem következik be, így ezekre biztosítás sem köthető.¹¹

A biztosítás tartalma a *kockázatkezeléssel (risk management)*, kockázatfelosztással történő biztonságteremtés. A vállalati szektorban különösen hangsúlyos a kockázatok tudatos ismeretére és aktív kontrolljára vonatkozó szisztematikus megközelítés annak érdekében, hogy a működés illetve a vállalkozás megvalósulása az üzleti célok, valamint a tulajdonosok és érintettek elvárásainak megfelelően zavartalanul történjen. Emellett sajátosságainak megfelelő (tevékenységi kör, méret, nemzetközi kitétség, komplexitás) kockázatkezelési kultúrát és kockázatkezelési rendszert kell kidolgozni (EU Biz. 2011). A szakirodalomban olyan nézetrel is találkozunk, amely az egyre fejlődő kockázatkezelésben, például kockázati

11 Ez alól egyetlen kivétel az életbiztosítás, hiszen a halál mindenkinél bekövetkező esemény, azonban itt a kockázati elem annak időpontja. Ezért is különül el az életbiztosítás a többi biztosítás típustól.

(tőke)transzferek CRT, hibrid instrumentumok stb.; a klasszikus (vállalati) biztosítás összeomlását látja (Krummacker 2007).

Kockázatkezelés a biztosításban

A biztosítási szektor finanszírozási metódusa általában utófinanszírozású, mivel a már befizetett tételekből kell a biztosítási (kár) összeget teljesíteni, így a szubjektív kockázatok tekintetében a kizárások és a mentesülések rendszere a meghatározó. Ez a fedezetek, (cél)tartalékok képzésénél is jelentőséggel bír. A bank és a biztosító a kockázatkezelés eredményeként alakítja át, értékesíti az előfinanszírozási kockázatot és a profit egy részét az utófinanszírozás során. A finanszírozási biztosítás művelése nagy körültekintést igényel, mert

- i. sokarcú kockázat, a finanszírozási biztosító lényegesen kevésbé támaszkodhat a jövőre nézve támpontot jelentő statisztikai adatokra;
- ii. a biztosítónak a finanszírozási ügyletek sokféleségéből ki kell választania azt a fajtát, amelyre nézve biztosítás köthető;
- iii. a biztosítási feltételek kialakításakor a finanszírozói és biztosítói szempontokat összhangba kell hoznia;
- iv. a biztosítás más területeihez képest fokozott szerepet kapnak az egyedi szerződések;
- v. meg kell találnia a sajátos kockázat értékelésének módját, mivel a biztosító számára a finanszírozó és az adós személye egyaránt kockázat.

A felmerülő pénzügyi kockázatok egyaránt lehetnek objektívek (tipikusan valuta-, lejárat, visszafizetési kockázatok)¹² és szubjektívek, ez utóbbi hatékony kezelési módszere az előzetes (ügylet)minősítés. A finanszírozási biztosítási kockázatoknál a statisztikai elemzések kisebb szerephez jutnak. A díjak meghatározásánál i) az adott vállalat kintlévőség-kezelésnek minősége, ii) az ágazati kockázat, melyben a biztosított tevékenykedik és iii) a biztosított fő piacának országgokázata játszik nagy szerepet. A válság hatására többszörösére emelkedett a nem-fizetések kockázata világszerte, azonban ilyen mértékű díjemelésekre nincs lehetőség, de megfigyelhető, hogy biztosítási évfordulókor a biztosítási díjak jelentősen emelkednek, szektoronként, kötvényenként eltérő mértékben (Vanek 2009).

12 Bit. 3. § (1) 84. *jellemző kockázat*: az egy szerződés keretén belül több biztosítási ágazatba vagy ugyanazon biztosítási ágazat több alágazatába tartozó kockázatot is fedező termékek ágazati, illetve alágazati besorolását meghatározó kockázat. Az egy szerződés keretén belül több biztosítási ágazatba vagy ugyanazon biztosítási ágazat több alágazatába tartozó kockázatot is fedező termékek abba az egy biztosítási ágazatba, illetve biztosítási alágazatba tartoznak, amely megfelel az adott termék díjkalkulációja szerint a legnagyobb arányú díjrészrel fedezett kockázat ágazati, illetve alágazati besorolásának.

A tipikus *objektív kockázatok* a valuta-, a lejárat (ez kihat a prudens-szolvens működésre is), a vissza-nem-fizetés és a rossz finanszírozások/hitelek¹³ kockázata. Az adott biztosítási szerződéshez kapcsolódó biztosítási termékterv az objektív kockázatkezelés következő részletes szabályait tartalmazza:¹⁴

- i. a biztosítási szerződési feltételeket
- ii. a díjkalkulációt, amelynek tartalmaznia kell az utólagos ellenőrzését szolgáló adatgyűjtésbe vont adatok körét is, valamint a következők egyértelmű és részletes leírását: a) kár- és kockázateloszlásokat vagy egyéb statisztikákat, b) a díjkalkulációs elv leírását, c) a díjszámítás elemeinek és tervezett paramétereinek megadását, beleértve a díjtáblázatokat is, d) az esetleges értékkövetés módszerét.
- iii. a kiegészítő adatokat 3 évre előre becsülve – évenkénti bontásban – amelyek a következőket tartalmazzák: a) a tervezett állomány darabszámot és állománydíjat, b) a termék várható költségfelhasználását: a szerzési, a kárrendezési, az igazgatási költségeket, c) a várható díjbevételt, d) a várható kárkifizetést.

A *szubjektív kockázatok* kezelésének módszere az ügyféli felelősségvállalás kialakítása, megerősítése, amelynek két leghatékonyabb eszköze a kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség, valamint az önrészesedés (kármegosztás). Másik megoldás a mentesülés és a kizárás. További lehetőség a bonus-malus rendszer, illetve az engedmények és pótdíjak alkalmazása.

Kockázatelbírálás

A biztosítási szerződés megkötése előtt, fontos az alapjogviszony (*tárgyi kockázatelbírálás*) és annak szereplőinek (*alanyi kockázatelbírálás*) vizsgálata, azaz a leendő kockázatok felmérése. Tekintettel arra, hogy az alapügylethez kapcsolódó biztosítás finanszírozási jellegű, ezért az ügyfélminősítés is a bankszektorban elterjedt megoldásokat alkalmazza.

A tárgyi és az alanyi kockázatelbírálás, a bankszektorban a hitelminősítési eljárás (*credit rating*), hitelpontozás (*credit scoring*) (Kohn 2003), vagy *due diligence* (megfelelő gondossági) eljárás megelőzi a szerződés megkötését (Oravec 2007). Ennek során a bank/biztosító, vagy egy általa megbízott ügynökség felméri, hogy i) kössön-e egyáltalán szerződést, ii) az ügyfélnek mennyi pénze, fedezete van, iii) megvalósítható-e a beruházás, és iv) mekkora kockázattal jár a szerződéskötés (Elkhoury 2008). A minősítés összefügg a céltartalék-képzéssel is. A biztosított

13 in Riestra, Amparo San José: Credit insurance in Europe: impact, measurement & policy recommendations. CEPS 2003. 4. o.

14 lásd 4. számú melléklet a 2003. évi LX. törvényhez

(adós) feladata, hogy meggyőzze a bankot/biztosítót arról, hogy a finanszírozása csekély kockázatú, azaz képes a visszafizetésre (Samuelson-Nordhaus 1987). Az objektív megítélés érdekében érvényesül a *négy szem elv*, azaz a javaslattevő ügyintéző és a döntéshozó nem ugyanaz a személy (Katona 2008).

Az ügyfélminősítési eljárás középpontjában a *szubjektív keretek*, azaz az *ügyfélkeretek* állnak, mivel egy konkrét kockázatbírálathoz már csak ez az egyetlen ismeretlen tényező. Az ügyfélkockázat kialakításánál a biztosító a belső szabályzata alapján általában az alábbi tényezőket vizsgálja: i) az adott finanszírozási ügyletre kihelyezett (kockázatos) tőke összege; ii) az ügyfél menedzsmentjének színvonal, eszközeinek nagysága, jövedelmi helyzete, pénzügyi ereje és stabilitása, kilátásai, gazdasági helyzete; iii) a bank/biztosító kapcsolata az ügyféllel; iv) a megcélzott piac; v) az adós hitelfelvevői előélete (*credit record*); v) a műveletek kockázati díj viszonya (Price Waterhouse 1993).

Amennyiben egy adós – reális kockázatvállalás mellett – nem biztosítható a továbbiakban, nagyon nagy segítségére lehet az ügyfeleknek a biztosítók rendelkezésére álló információk tömege. Felértékelődött tehát a *hitelbiztosítás tanácsadó* szerepe, hiszen a nem biztosítható követelések esetében is hatékony tanácsokat tudnak nyújtani az ügyfeleknek, hogy miként csökkenthetnék a kockázati szint mértékét.

Külföldön külön *céginformációs vállalatokkal* is találkozunk (Magyarországon is kezd terjedni), amelyekről számtalan cég (hitel)előéletéről, pénzügyi történetéről kaphatunk adatokat.¹⁵ Tehát a hitelintézet itt is próbál objektív adatokból, alapvető mutatók elemzéséből kiindulni. Emellett a bankok/biztosítók közel azonos arányban szubjektív szempontokat is érvényesítenek, amelyeket külön pontoznak: i) az üzleti stratégia, ii) a tulajdonosi háttér, szerkezet, iii) a vezetés értékelése, iv) a kapcsolatok más cégekkel stb. (Elkhoury 2008). Ezután a biztosító meghatározza a megfelelő terméket, az általános és különös feltételeket, valamint a tényleges ügyfélkeretet (ügyféllimitet), azaz hogy az adott ügyfél esetében mekkora kockázatot, biztosítási összeget vállal.

A minősítési eljárás egyik fontos alapeleme a különböző nyilvántartásokból való adatkérés: i) magán adós nyilvántartások,¹⁶ a Központi Hitelinformációs Rendszer, ii) végrehajtási nyilvántartások, iii) cégnyilvántartások, iv) Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV), önkormányzatoktól is, hogy nem áll fenn köztartozás, illetve v) munkáltatói jövedelemigazolás.

15 Például Dun & Bradstreet, Equifax, TransUnion, Northern Credit Bureaus stb.

16 Európa a legtöbb országban működik hatékony magán credit büro. Németországban ilyen a Bundes-SCHUFA és a Creditreform Experian GmbH; Nagy-Britanniában az Equifax és Experian. A világ legjelentősebb hitelinformációs cége a CRIF Group, amelyet 1989-ben alapítottak Olaszországban és mára számos országban jelen van (Anglia, USA, Németország, Ausztria, Csehország, Mexikó, Kanada, Hollandia, Dánia). Magyarországon a KHR mellett magán credit büro is működik, 1998-ban alakult meg a Girodat Rt., GIRinfo

A Központi Hitelinformációs Rendszer (KHR) egy olyan zárt rendszerű adatbázis, amelynek célja, hogy elősegítse és még biztonságosabbá tegye a pénzügyi intézmények üzleti tevékenységét, hitelezési és ügyfélminősítési munkáját, tovább csökkentse megbízható nyilvántartásból származó hiteles – a törvényben meghatározott és taxatív felsorolt – referenciaadatokkal a hitelnyújtás kockázatát.

Az adóslistára kerülés egységes törvényi szabályai, hogy az adósságnak kizárólag következő ügylet típusokhoz kell kapcsolódnia: (bank és áru) hitel, pénzkölcsön; pénzügyi lízing; készpénz-helyettesítő fizetési eszköz; kezesség, bankgarancia-vállalás. A KHR három részből áll, értelemszerűen a két utolsó alrendszer alkotja a tényleges adóslistát: i) az adatszolgáltatók adatai, ii) a természetes személyek adatai és iii) a vállalatok adatai.

A vállalatokat nyilvántartó alrendszer teljeskörű, és három részből áll. Az elsőbe – pozitív adóslista – mindegyik hitelfelvevő bekerül, függetlenül attól, hogy jogi személy-e vagy sem, illetve mekkora összegű a megkötött hitelszerződés. A negatív adóslista azokat tartalmazza, akiknek bankszámlájával szemben 30 napot meghaladó időszak alatt, megszakítás nélkül, 1 000 000 Ft-nál nagyobb összegű sorba állított követelést tartanak nyilván. A magyar gazdaság sajátos szerkezete miatt (a kis- és középvállalatok száma igen magas) megkockáztatható, hogy az üzleti szférára sokkal enyhébb szabályok vonatkoznak, hiszen e cégek számottevő részénél az éves forgalom mozog e körül. A KHR-be kerülés harmadik lehetősége viszont szigorúbb, mivel nem bűncselekmény elkövetéséhez, vagy csalárd magatartáshoz kapcsolódik, elegendő, ha a vállalat a készpénzhelyettesítő fizetési eszköz elfogadására irányuló szerződésben vállalt kötelezettségét megszegi, és emiatt a hitelintézet felmondja vagy felfüggeszti a megállapodást. Tulajdonképpen ebben az esetben a bank dönti el, hogy az illető cég adóslistára kerül-e vagy sem (pl. elállás).

Fontos szabály, hogy a KHR-ből a teljesítéstől számított 5 éven belül utólagos jogkövető magatartással, szerződésszerű teljesítéssel sem lehet kikerülni. Ebből a szempontból megkülönböztetünk passzív és aktív adóslistásokat; az előbbieket azok, akik már rendezték a tartozást, az utóbbiak pedig nem. Az ötéves időtartam akkor kezdődik, amikor az adós rendezi tartozását, illetőleg a szerződés vagy a követelések sorba állítása megszűnik, továbbá amikor visszaélés, bűncselekmény miatt átadják az adatokat.

Kárviselés, kármegosztás

A kockázatok szakkezelésének (*manipuláció*) és a kockázatviselés egyik központi kérdése, hogy a *kár átvállalása* teljes vagy részleges terjedelmű-e, és ezekhez milyen *fedezeti*, kártérítési és díjazási megoldások kapcsolódnak. Ezek alapján megkülönböztethető (Czegle 1998):

- i. *teljesérték kockázatviselési mód*: a biztosító a bekövetkezett teljes kárt akkor téríti meg, ha a biztosított veszélynek kitett teljes értéket biztosította. Amennyiben a biztosítás a veszélynek kitett vagyoneérték csak egy részére vonatkozott a biztosító olyan arányban nyújt kártérítést, ahogy a biztosítási összeg a teljesértékhez aránylik (arányos, vagy pro-ráta kártérítés).
- ii. *első kockázatra szóló (abszolút premier risque) kockázatviselési mód*: a kártérítés felső határa a biztosítási összeg. Arányos kártérítésre nem kerül sor, nem vizsgálják az alulbiztosítást. A biztosító minden kárt megtérít addig, amíg a biztosítási szerződésben kikötött biztosítási összeget a keletkezett kár összege nem éri el. Az értékhatár lehet abszolút biztosítási összeg, vagy százalék.
- iii. *hányadrészre (relatív premier risque) szóló kockázatviselési mód*: a teljes értékre, valamint az első kockázatra szóló kockázatviselés kombinációja. A biztosító a biztosítandó vagyoni érdek teljes értékének biztosítási összegként történő megjelölését kéri (ez a teljesérték kockázatviselés alapösszege), azonban a kártérítést bele lehet határolni az első kockázati hányaddal, vagy abszolút összeggel.
- iv. *másodlagos fedezeti (second risque) kockázatviselési mód*: lényege az, hogy ha a korábban meglévő biztosítás valamilyen ok miatt megszűnik, a biztosítási fedezet folyamatos legyen, s a megszűnt biztosítás helyett lépjen be – kártérítési kötelezettségével – a másodlagos fedezeti biztosítás.
- v. *értékrögzítés nélküli (tisztá érdek) kockázatviselési mód*: nem határoz meg biztosítási összeget, a kártérítésnek nincs rögzített felső határa. Alapja mindig a tényleges kár, amely így teljes mértékben fedezve van. Alkalmazásának feltétele, hogy a lehetséges kár egy adott maximális mértéket ne haladjon meg.
- vi. *kártérítési norma szerinti kockázatviselési mód*: rendkívül nagy tömegű kockázatok egyszerű lebonyolítására alkalmas. A kártérítési norma és a díj a biztosított vagyontárgy valamilyen egységéhez van igazítva. Normális piacgazdasági viszonyok között ez a kockázatviselési mód nem alkalmazható.

A termék jellege és a kockázatkezelési stratégia dönti el, hogy ezek közül melyiket választja a biztosító. Tekintettel arra, hogy a finanszírozási ügyletek visszafizetése részletekben történik, illetve általában hosszú távúak ezért az abszolút vagy relatív premier risque megoldás a leggyakoribb, hitelfedezeti biztosítás esetén inkább a teljesérték kockázatviselési móddal találkozunk. Természetesen a mindennapi életben ezektől az alaptípusoktól eltérő termékekkel is találkoz(hat)unk.

A *kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség* keretében a biztosított köteles a biztosítási események megelőzése, elhárítása és enyhítése, valamint az állapotmegőrzés érdekében minden tőle várható intézkedést haladéktalanul megtenni.

Ez egyfelől folyamatos kötelezettség; másfelől a kár bekövetkeztekor egy általában elvárható kárenyhítés. Emellett köteles betartani a hatályos jogszabályokat, vonatkozó szabványokat, hatósági határozatokat, valamint szakmai előírásokat.

A felek közötti *együttműködés* további kötelezettséget ró és tűrést is előír a biztosítottra a biztosítási esemény megelőzése, illetőleg enyhítése érdekében. Ebből az együttműködésből következik, hogy a biztosító jogosult a kármegelőzésre, enyhítésre és elhárítására vonatkozó rendelkezések, előírások stb. végrehajtását ellenőrizni vagy ellenőriztetni. A kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettség és/vagy a vonatkozó szabályok súlyos megsértése, betartásuk sorozatos *elmulasztása* esetén a biztosító kezdeményezheti a biztosítási szerződés módosítását, így különösen a biztosítási díj megemelését vagy a biztosítási összeg csökkentését.

Az *önrészesedés* (franchise) a kármegelőzés és a kárelhárítás során is ösztönzi a biztosítottat a kár mérséklése érdekében. Az adott szabályzat rögzíti ennek mértékét vagy összegét, illetve a limitet. Az önrészesedés a megkötött biztosítási szerződés által biztosítási fedezetbe vont kár azon része, amelyet a biztosított maga visel. Az önrészesedés lehet feltételes, így ha bizonyos mértékű (összegen aluli, biztosítási összeg %-ban) nem halad meg akkor a biztosított viseli, egyébként a biztosító fizet. Másik lehetőség a levonásos, abszolút önrész minden esetben vagy csak egy limit felett (Czegle Tibor 1998). Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a túlzott, magas önrészesedési arány feltűnő értékaránytalanságot, semmisséget eredményez(het).

Mentesülések, kizárások és korlátozások

A biztosítók a biztosítási díjat igazítják a vállalat kockázathoz (Berwick 2007). Mégis bizonyos, extrémnek minősülő esetekre i) kizárják fizetési, helytállási kötelezettségüket, vagy ii) mentesítik alóla magukat. További kockázatkezelő eszközök iii) az önrészesedés mértékének meghatározása (Bauer 1942); iv) közlési kötelezettség, v) kármegelőzés és kárenyhítés. A biztosítók törekednek minél teljesebb felsorolást adni, ezért nem ritka az a-u,v,w,x,y,z terjedelmű felsorolás.

A *mentesülések* (exemptions) azokra az eseményekre vonatkoznak, amelyeknél a biztosított cselekménye, mulasztása is (nagyértékben) hozzájárul a kár bekövetkeztéhez. A szerződési gyakorlat alapján mentesül a biztosító a kárfizetési kötelezettség alól, ha

- i. a biztosított a biztosítási szerződés megkötéséhez valótlán vagy megtévesztő adatokat közöl;
- ii. a biztosított a biztosítási szerződésből eredő kötelezettségeit megszegi;
- iii. a biztosított a biztosított ügylethez kapcsolódóan bűncselekményt vagy jogszabálysértést követ el;
- iv. a kár bekövetkezése oka
 - tisztességtelen piaci magatartás, reklám vagy egyéb szolgáltatás,

- adatvédelemre, szellemi tulajdonjogra vonatkozó szabályok megsértése,
 - az elektronikus adatvesztés, adattörlés, számítógépes vírusok, hibás működés,
 - környezetszennyezés, környezet igénybevétele, hulladékgyártás;
- v. a biztosított a biztosító írásbeli hozzájárulása nélkül halasztást, részletfizetést átütemezést engedélyezett adósának, követelését részben vagy egészben elengedte, függetlenül attól, hogy az az esedékesség előtt vagy után történt;
- vi. a kár közvetve vagy közvetlenül az alábbi okok miatt következik be:
- a biztosított vagy a nevében eljáró személy cselekménye vagy mulasztása,
 - a biztosított (vezető)tisztségviselői, meghatározott munkakört betöltő alkalmazottai, illetőleg megbízottai, tagjai vagy szervei szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása vagy mulasztása;
- vii. olyan rendelkezés, előírás, amely a biztosított jogait korlátozza;
- viii. a biztosítási szerződés megkötése után a biztosított és adósa között létrejött megállapodás, amely a követelés kifizetését késlelteti vagy megakadályozza;
- ix. az alvállalkozók, a társvállalkozók nem teljesítik a szerződésekben foglalt kötelezettségeket, feltéve, hogy ez nem a biztosítási események következménye;
- x. a biztosított írásban nyilatkozott arról, hogy nem vett részt a biztosítási ügylettel kapcsolatos vesztegetésben és nincs tudomása korrupcióról, állításai azonban nem felelnek meg a valóságnak, és bizonyíthatóan részt vett a biztosítási ügylettel kapcsolatos vesztegetésben, továbbá tudomása volt korrupcióról.

Amennyiben a kárfizetést követően derül ki, hogy a biztosító mentesülésének valamely esete állt fenn, úgy a biztosított és/vagy a biztosított követelés engedményese köteles visszafizetni a kárfizetés összegét a kárfizetés napjától a visszafizetésig járó törvényes késedelmi kamatokkal együtt. A mentesülés jelentősége abban áll, hogy a finanszírozási biztosításokban felelősségbiztosítási elemekkel is találkozunk. Ebből következik, hogy a biztosítót még a súlyosan gondatlan vagy szándékos magatartás sem mentesíti, de természetesen a biztosítottól (károkozótól) a kifizetett kárösszeget visszakövetelheti (*regressz*) (CZEGLE Tibor 1998).

A *kizárások* (exclusions) a biztosítási esemény köznapi, üzleti fogalmától eltérő esetek; másképp: olyan eseményekre vonatkoznak, amelyek bekövetkezésének valószínűsége viszonylag ritka, kivételes, nehezen bizonyítható. Az általános és különös kizárások esetében a biztosítási szerződéstől függően a biztosító egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy helyállási kötelezettsége nem terjed ki:

- i. olyan kárra, amely erőszakos cselekményekkel függ össze (háborús cselekmények,¹⁷ (ellen)forradalom, statárium; lázadás, sztrájk, polgári zavarás, munkahelyi zavargás);
- ii. terrorcselekménnyel, emberrablással, zsarolással vagy váltságdíj-követeléssel kapcsolatos károkra;
- iii. a hasadóanyag, robbanóanyag, fegyver, lőszer; azbeszt; dohányipari termék; genetikailag módosított termék által okozott kárra;
- iv. az államigazgatási jogkörben okozott, és/vagy az állam ellen is érvényesíthető igényekre;
- v. a más biztosítással korábban biztosítási fedezetbe vont és onnan megtérülő károkra,
- vi. az alap finanszírozási szerződéssel összefüggő kötbérből, a szerződéses bírságból, a késedelmi kamatból és a kártérítésből eredő követelésekre;
- vii. a számviteli bizonylattal nem igazolható költségekre;
- viii. a közvetett károkra, ideértve az elmaradt hasznot is (*lucrum cessans*);
- ix. bizonyos területeken, pl. USA, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland területén folytatott tevékenységgel kapcsolatos károkra.

A *korlátozások* (restrictions) értelmében amennyiben i) a biztosított és/vagy a biztosított követelés engedményese és a hitelintézet (kedvezményezett) között a finanszírozási szerződés teljesítésével kapcsolatban jogvita van; ii) a biztosított/szerződő fél vagy a hitelintézet a követelés jogalapját vagy összepszerúségét vitatja, úgy a biztosító kárfizetési kötelezettsége nem áll be, és a kárelbírálást felfüggeszti. Ez a függő helyzet mindaddig fennmarad, amíg a vitát a finanszírozási szerződésben kikötött bíróság, választottbíróság, ennek hiányában az irányadó jog szerinti bíróság jogerős ítélete vagy határozata nem zárja le jogerősen a biztosított/a biztosított követelés engedményese (kedvezményezett) javára. Ebben az esetben a kárfizetés mértéke nem haladhatja meg a biztosított/a biztosított követelés engedményese javára megítélt összeget.

Összefoglaló

A biztosítás során alkalmazott kockázatkezelése sokrétű, összetett, már az ügyletek megkötése előtt is fontos szerepet kap. Az objektív kockázati keretek stabil, kiszámítható támpontot adnak, de csak az ügyfelekben rejlő szubjektív elemekkel együtt eredményeznek valós számokat. Így ez utóbbiak részletes tárgyalása,

¹⁷ Ezzel kapcsolatban érdekes elméleti elhatárolás, hogy a biztosító nem mentesülhet, ha a kárt a harctérre vonuló katonaság gondtalanságból idézte elő és az nem minősíthető magával a háborúval szorosan összefüggő, az által közvetlenül előidézett eseménynek. Vö. Magyar Királyi Kúria Elvi Jelentőségű Határozata 673. sz. 2332/1916 sz. in Szende Péter Pál 1929. 667. o.

elemzése, pontos meghatározása a nehezebb, kockázatosabb feladat. A biztosítás számos közös vonást mutat a bankszektornal (intézményi struktúra, működési szabályok, általános szerződési feltételek stb.). Termékeik hasonlóságán túl partnerkapcsolati viselkedésük is számos párhuzamot mutat (kockázatmegelőzés, tanácsadás, marketing stb.). Annak ellenére, hogy a bank és a biztosítási szektor finanszírozási metódusa eltérő (az előbbi elő-, az utóbbi utófinanszírozású), mégis hasonló vagy ugyanolyan megoldásokkal kezelik a szubjektív kockázatokat. Az ügyfelek értékelésekor objektivitásra törekednek, cél, hogy a kapott értékek alapján kockázati csoportokat, veszélyközösségeket képezzenek. Ez később, a fedezetek, (cél)tartalékok képzésénél is jelentőséggel bír. Előfinanszírozás esetében a biztosítékok és a kötelezettségek, szavatolások dominálnak annak érdekében, hogy a szerződés lejáratakor vagy megszegése esetén a hitelintézet kihelyezett pénzéhez jusson. Az utófinanszírozás kényelmesebb helyzetet teremt, mivel a már befizetett tételekből kell a biztosítási összeget teljesíteni, így a kizárások és a mentesülések rendszere a meghatározó. Közös érdekük a vállalati ügyfelekkel a kockázatok megelőzése és mérséklése, hiszen ma már nem csupán terméket adnak el, a partnergondozás a mai pénzügyi szektor nélkülözhetetlen eleme.

A piaccgazdaság általános jellemzőin túl a közgazdaságtani módszerek, megoldások a jogtudományi kategóriákban is jelentkeznek. Az ügyfélminősítés és a termékek a szerződési szabadság elvének megfelelően kockázatkezelési részeket tartalmaznak, mint individuális normák kötik a feleket. Ezek vizsgálata, alkalmazása rendkívül érdekes és hangsúlyos, mert a pénzügyi szektorban általánosan elterjedtek, az ügyfelek számára tulajdonképp „kötelezőbbek” mint a közjogi előírások.

Irodalom

1994. évi XLII. törvény a Magyar Export-Import Bank Részvénytársaságról és a Magyar Exporthitel Biztosító Részvénytársaságról
2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról
- A felelős vállalatirányítás uniós keretei (2011). Zöld Könyv. Európai Bizottság.
- A Risk Management Standard. IRM – AIRMIC, (2002). IRM (Institute of Risk Management), AIRMIC (Association of Insurance and Risk Managers)
- Bauer Árpád (1942): A biztosítás elmélete és gyakorlata. Révai.
- Bernoulli, Jacob (1713): *Ars Conjectandi*. Basileæ, accedit *Tractatus de Seribus Infinitis*
- Berwick, Graeme (2007): *The executives guide to insurance and risk management*. QR Consulting.
- Botos – Halustyik – Kovács – Petrik – Rusznák – Tomori (2003): *Bankjog*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.

- Czeglé Tibor (1998): Biztosítási ismeretek. PSzF (Phare).
- Ébly Györgyné (1985): A biztosítás közgazdasági alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Elkhoury, Marwan (2008): Credit Rating Agencies and their Potential Impact on Developing Countries. a UN Conference on Trade and Development kiadványa.
- Haan, Laurens de – Ferreira, Ana (2006): Extreme value theory: an introduction. Springer.
- Hilbers, Paul– T. Jones, Matthew (2004): Stress testing financial systems. IMF
- Homolya Dániel – Benedek Gábor (2007): Banki működési kockázat elemzése – katasztrófamodellreállítás. in Hitelintézési szemle, 4. szám
- Horinka – Luttenberger (2005): Biztosításelmélet és üzempolitikák. Perfekt.
- Hornai Gábor (2010): Kockázat és kockázatkezelés. MVM Partner 2010.
- Katona Klára –szerk.: Pénzügyi szolgáltatások fogyasztói szemlézetből (2008). Szt István Társulat.
- Kohn, Meir (2003): Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok. Osiris, Budapest
- Krummacker, Simone: The Rise of risk Management- the Fall of Corporate Insurance? (2007) Verlag Versicherungswirtschaft Kompetenzzentrum Versicherungswissenschaften Band 5.
- Management of risk: guidance for practitioners (2007): Office of Government Commerce GB.
- Oravecz Beatrix (2007): Credit scoring modellek és teljesítményük értékelése. in Hitelintézési Szemle. 6. szám
- Penn, G. A. – Shea, A. M. – Arora, A.: The Law & Practice of International Banking. Sweet & Maxwell, London, 1987. Chapter 3. Sovereign Risk
- Petrik Ferenc –szerk. Bankjog CD 2008. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest,
- Price Waterhouse: A hitelkockázat kezelése. (ford. Hajós-Tóth) (1993): Panem Kft.
- Riestra, Amparo San José (2003): Credit insurance in Europe: impact, measurement & policy recommendations. CEPS
- Samuelson, Paul A. – Nordhaus, Willam D. (1987): Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Schack Béla (1929) (szerk.) Révai Kereskedelmi, Pénzügyi és Ipari Lexikona. Révai,
- Szende Péter Pál (1929): Hiteljog I. Kereskedelmi törvény. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.
- Tótfalusi István (1993) (szerk.) Magyar Etimológiai Nagyszótár. Arcanum DVD könyvtár VI.
- Útmutató a kockázatkezelés kialakításához (2005): Pénzügyminisztérium.
- Vanek Balázs (2009): A gazdasági válság hatása a vállalatokra a kintlévőség-kezelés szempontjából, avagy a hitelbiztosítás szerepe a válságban és az azt követő fellendülésben. in Biztosítási Szemle. május.